

Janusz Pfaff

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

im. Jana Długosza w Częstochowie

Wydział Humanistyczny

Instytut Historii

**Nastroje społeczne i postawy Ślązaków na Górnym Śląsku w kontekście polityki
zagranicznej państwa polskiego w latach 1945–1950**

(Streszczenie rozprawy doktorskiej)

Praca składa się z obszernego wstępu naukowego, pięciu rozdziałów i równie obszernego zakończenia.

Głównym przedmiotem badań było oddziaływanie nastrojów społecznych Ślązaków zamieszkujących Górny Śląsk oraz ich postaw na politykę krajową i międzynarodową. Badania miały na celu ukazanie mechanizmu interakcji zachodzących dwukierunkowo między nastrojami i postawami danej zbiorowości a polityką krajową i zagraniczną. Dysertacja stanowi swego rodzaju studium przypadku, którego celem zasadniczym jest nie tylko zbadanie i opisanie historii Górnego Śląska w danym okresie, ale ukazanie na tym przykładzie mechanizmu wzajemnych oddziaływań tych dwóch czynników na historię społeczno-polityczno-gospodarczą w wymiarze lokalnym, regionalnym, państwowym i powszechnym (międzynarodowym). Dysertacja stanowi przykład zastosowania innowacyjnej metodyki badań historycznych uwzględniających czynniki behawioralne w kontekście ich interakcji z czynnikami politycznymi, makroekonomicznymi, etnograficznymi i in. Nastroje i postawy danej zbiorowości były i są wykorzystywane jako komunikaty propagandowe, mające motywować do podejmowania decyzji politycznych lub je uzasadniać. Badania skoncentrowane były na rozszyfrowaniu i zrozumieniu całego tego zjawiska.

Dysertacja ta ma charakter postulatywny, tzn. stanowi propozycję innowacyjnego sposobu prowadzenia badań w dziedzinie historii. Badania przebiegały w oparciu o autorsko zmodyfikowaną konstrukcję procesu badawczego, stosowaną w naukach behawioralnych. Zostało to omówione we wstępie naukowym. Głównym jej teoretycznym fundamentem była teoria aktora-sieci, znana pod akronimem ANT (od ang. *actor-network theory*). Wstęp zawiera też wykaz hipotez badawczych, które w zakończeniu pracy zostały poddane procedurze weryfikacyjno-falsyfikacyjnej i testowaniu.

Podczas badań wykorzystano liczne źródła zgromadzone w kilku archiwach, muzeach i bibliotekach, oraz dokumenty pochodzące ze zbiorów prywatnych. Badania miały charakter badań interdyscyplinarnych, gdzie rolę nauk pomocniczych pełniły przede wszystkim: nauki ekonomiczne, socjologia, psychologia społeczna i ogólna, politologia, etnografia, antropologia, kulturoznawstwo oraz inżynieria społeczna i jej subdyscypliny (głównie teoria propagandy, socjotechnika i public relations). Prócz źródeł w procesie badawczym uwzględniono przede wszystkim obiektywnie działające czynniki, podzielone na 7 kategorii: (1) nastroje społeczne; (2) zachowania społeczne (w tym postawy w znaczeniu powszechnie przyjętym w historiografii, a nie w psychologii); (3) krajowe decyzje władz polskich; (4) międzynarodowe wydarzenia, zjawiska i decyzje polityczno-gospodarcze (w tym te z udziałem Polski); (5) analogie wydarzeń i zjawisk; (6) czynniki makroekonomiczne (zasoby kapitałowe, rynki, koniunktury); (7) potrzeby (i pragnienia).

Rozdział I ukazuje Ślązaków z perspektywy okresu sprzed 1945 r. w kontekście rozwoju Górnego Śląska jako wielkiego ośrodka przemysłowego. Zagadnienie ich postaw, nastrojów i tożsamości rozpatrzone jest w tym rozdziale z perspektywy rozwoju polsko-niemieckiej rywalizacji o ten region w okresie pomiędzy końcami obydwu wojen światowych w kontekście rozwoju różnych koncepcji definicyjnych takich pojęć, jak: naród, narodowość, rasa, tożsamość narodowa i narodowościowa, prawo do samostanowienia, narodowościowe i polityczne postawy oraz nastroje. Rozdział jest też próbą ustalenia desygnatów takich nazw, jak: Górny Śląsk i Ślązacy.

Rozdział II ukazuje bezpośrednie polityczne uwarunkowania międzynarodowego sporu o Ślązaków i Górny Śląsk, jaki istniał w omawianym okresie. Zagadnienie to jest ukazane w kontekście kształtowania się międzynarodowych porozumień co do kwestii unormowania sytuacji w Europie po zakończeniu drugiej wojny światowej, gdzie szczególną rolę pełniły trzy kolejne konferencje przywódców koalicji antyniemieckiej w Teheranie, w Jałcie i w Poczdamie. Rozdział ten ukazuje proces kształtowania się argumentacji, za pomocą której nowe polskie władze państwowe starały się uzasadnić swoje roszczenia terytorialne w stosunku do państwa niemieckiego, *de facto* i tak na bieżąco realizowane metodą faktów dokonanych. Podjęte wówczas decyzje polityczne pociągały za sobą konieczność faktycznego ich udowodnienia, szczególnie podczas przyszłych obrad powszechnie oczekiwanej konferencji pokojowej.

Rozdział III poświęcony jest ukazaniu całego zaplecza organizacyjnego polskiej propagandy politycznej, w której szczególną rolę pełniły zagadnienia dotyczące propagandowego uzasadnienia całego wachlarza argumentów, jakie polska delegacja przedstawiła w Poczda-

mie celem uzasadnienia swych roszczeń terytorialnych na północy i zachodzie kraju. Szczególną rolę pełnił argument etniczny, iż na nowo anektowanych obszarach zamieszkuje polska ludność autochtoniczna, zwłaszcza na tzw. Opolszczyźnie, gdzie egzystowała ich zdecydowana większość. W rozdziale tym zostało zatem objaśnione, kto w tej propagandzie pełnił rolę jej dystrybutora, nadawcy i odbiorcy, a także jakie były jej główne wytyczne programowe i cele. Niezmiernie istotną rolę w tym wszystkim miały do odegrania postawy i nastroje społeczne ludności rodzimej Górnego Śląska traktowanego całościowo, niezależnie od dzielącej go przedwojennej granicy państwowej.

Rozdział IV obejmuje swą treścią proces propagandowego kreowania wizerunku postaw i nastrojów Ślązaków jako niezaprzeczalnych polskich patriotów o skrajnie antyniemieckim usposobieniu. Rzeczywistość jednak stała w bardzo głębokim kontraście z tym nierzeczywistym wizerunkiem. Ta rozbieżność między stanem faktycznym a jego fałszywym obrazem stanowiła duży problem dla władz państwowych, z którym starały się uporać za pomocą perswazji, politycznych decyzji w formie aktów normatywnych oraz przymusu i różnych form represji. Ogół działań politycznych w tym zakresie określano mianem polityki repolonizacyjnej, szeroko rozumianej, obejmującej tzw. akcje: narodowościowej rehabilitacji i weryfikacji, zwalczania języka niemieckiego jakkolwiek i gdziekolwiek stosowanego, polszczenia wszelkich nazw, imion i nazwisk i aktywizacji Ślązaków do angażowania się w działalność społeczno-kulturalną akcentującą ich niezaprzeczalną polskość oraz polski patriotyzm podbudowany powszechnym lękiem przed Niemcami. W 1948 r. śląska antyniemieckość propagandowo miała ustępować na rzecz nasilającej się propagandy prokomunistycznej.

Rozdział V zawiera analizę politycznych nastrojów odnoszących się do kwestii granicy polsko-niemieckiej, wstępnie ustalonej w Poczdamie, a formalnie wciąż niezatwierdzonej i kwestionowanej przez polityków zagranicznych. W rozdziale tym przedstawiony jest proces kształtowania propagandowego wizerunku tych nastrojów i zarazem proces kształtowania polskiego public relations. Jednak, analogicznie jak w przypadku postaw, faktyczne nastroje Ślązaków były bardziej złożone i z tego względu bardzo niekorzystne dla polskich władz państwowych wdrażających swą wizję polityki zagranicznej i wewnętrznej. Na nastroje nie tylko Ślązaków, ale i ogółu mieszkańców Polski, wpływały też wydarzenia na międzynarodowej scenie politycznej, które oceniano w kategoriach niebezpieczeństwa nowej wojny światowej, której konsekwencją mogą być ponowne przesunięcia granic państwowych.

W trakcie badań okazało się, że nastroje społeczne Ślązaków i ich postawy miały w latach 1945–1950 bardzo duże znaczenie polityczne, przede wszystkim w wymiarze międzynarodowym, jak również oczywiście w wymiarze wewnętrznym (krajowym). Jednym z podsta-

wowych celów ogółu decyzji polskich władz państwowych w tym okresie, dotyczących całego Górnego Śląska i Ziemi Odzyskanych, było kreowanie takich zachowań Ślązaków, aby w ten sposób wytworzyć zjawisko ich antyniemieckich i zarazem propolskich nastrojów. Z badań wynika, że nastroje społeczne i postawy (nie tylko Ślązaków, ale każdej zbiorowości ludzkiej) i polityka władz państwowych (nie tylko zagraniczna, ale jakakolwiek i w każdych okolicznościach) znajdują się w nieustającej zależności wzajemnego oddziaływania. Jednocześnie nastroje i postawy ludności są bardzo ważnym narzędziem wykorzystywanym w polityce przez władze własnego, jak i obcego państwa (albo wielu państw). Przy ich pomocy można wywierać presję na decyzje polityczne korzystne dla własnego lub niekorzystne dla obcego państwa. Dzieje się to poprzez propagandowe nagłaśnianie stanu rzeczywistych nastrojów społecznych i/lub poprzez ich wzniecanie. Niejednokrotnie dochodzić może też do stwarzania sztucznego wizerunku stanu nastrojów społecznych poprzez prowokowanie lub przymuszanie danej ludności do okazywania zbiorowych zachowań interpretowanych jako stan nastrojów rzekomo wynikających z postaw tej ludności. Taki sztucznie wykreowany wizerunek wsparty propagandową interpretacją polityczną i medialną, za pomocą którego władze Polski starały się wywrzeć stosowne wrażenie na międzynarodowej scenie politycznej, był zjawiskiem charakterystycznym dla Górnego Śląska w latach 1945–1950, jak i w następnych.

Praca zawiera także wiele wskazówek dotyczących dalszej kontynuacji badań nad historią Górnego Śląska i jego historiografią. W pracy wskazano, że wiele zagadnień wymaga ponownego zbadania celem weryfikacji względnie falsyfikacji dotychczasowych twierdzeń i aksjomatów odnoszących się nie tylko do Górnego Śląska i jego rodzimych mieszkańców, ale również do ogólnej historii Polski, a poniekąd i do historii powszechnej.

Jerzy Płacz
25. 06. 2020r.